

Ковальчук Олена

доктор педагогічних наук,
доцент кафедри української та іноземної лінгвістики
Луцького національного технічного університету,
м. Луцьк, Україна
ORCID: 0000-0002-5818-2332
e-mail: olenok@ukr.net

Коваленко Валентина

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри української та іноземної лінгвістики
Луцького національного технічного університету,
м. Луцьк, Україна
ORCID: 0000-0002-8910-2390
e-mail: valenti.g.kovalenko@gmail.com

НАВЧАННЯ ІНШОМОВНОЇ ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНОЇ ЛЕКСИКИ У НЕМОВНИХ ЗВО

Анотація. З розширенням міжнародних зв'язків та академічної мобільності виникла значна потреба підвищити вміння студентів вільно спілкуватися з представниками різних країн з метою розвитку професійних, ділових та особистих контактів з закордонними партнерами, а також необхідність читати професійну літературу іноземною мовою. В зв'язку з цим в Україні існує зростаючий попит на випускників, які мають хороші знання іноземних мов і спроможні застосувати ці знання в своїй професійній діяльності.

У статті автори розглядаються питання навчання студентів немовних вищих навчальних закладів іншомовній професійно-орієнтованій лексиці як формі опанування іноземною мовою. Запропонована класифікація вправ та завдань, необхідних для вдосконалення лексичних навичок, ґрунтується на засвоєнні лексики на перед текстовому, текстовому та після текстовому етапах. Такі форми навчання, на думку авторів, сприяють формуванню вмінь і навичок іноземної професійної мовленнєвої діяльності.

Результати використання розглянутих форм навчання фаховому мовленню засвідчують, що правильно організована робота з вивчення іноземної мови для спеціальної мети дає можливість студентам вільно володіти іноземною мовою.

Ключові слова: професійно-орієнтоване мовлення, фахова література, лексика, навички, усні і письмові вправи.

Постановка проблеми. Входження України до єдиного Європейського освітнього простору зумовило необхідність впровадження змін у галузі викладання іноземних мов. В умовах широких міжнародних контактів набули актуальності вміння спілкуватися з представниками різних країн, розвивати професійно-ділові та особисті контакти із зарубіжними партнерами, колегами, читати різні видання іноземною мовою. В цьому контексті однією з основних вимог, що висуваються до фахівців-випускників закладів вищої освіти, є практичне володіння однією з іноземних мов.

У немовних закладах вищої освіти технічного профілю під навчанням практичного володіння іноземною мовою слід розуміти навчання читання оригінальної науково-технічної літератури за фахом. Отже, читання технічних текстів може розглядатися в якості найважливішої складової іншомовної комунікативної компетенції, формованої у студента технічного вузу, оскільки саме читання, по суті, є основним засобом отримання інформації в професійній діяльності фахівця. Розвиток навичок розуміння текстів неможливий без тісного зв'язку різних видів роботи над мовним матеріалом, передовсім роботи над лексикою і граматику цієї мови (Жлуктенко, 1971, с.74-75).

Аналіз останніх досліджень з проблеми. За останні десятиріччя у контексті проблеми, що розглядається, було проведено велику кількість наукових досліджень. Низку фундаментальних праць з навчання іншомовного читання виконано Г. В. Барабановою (2005), З. І. Кличніковою (1983), Т. С. Серовою (1988), С. К. Фоломкіною (1987). Зокрема, дослідження Т. С. Серової та Г. В. Барабанової присвячені концепції навчання професійно орієнтованого читання.

Існує також велика кількість дисертаційних досліджень, в яких досліджено когнітивно-комунікативну методику навчання іншомовного читання (Г. В. Барабанова, Т. Д. Шевченко), розроблено методику навчання самостійного читання іншомовних текстів (М. А. Алієва, Н. М. Магазова, І. Д. Трофімова), побудовано професійно спрямовані та спеціалізовані курси навчання іншомовного читання (О. С. Балахонов, Л. В. Добровольская, Т. Г. Клепикова, С. Л. Мерцалова) тощо.

Мета статті – проаналізувати та систематизувати основні види вправ та завдань, які використовуються для формування знань, вмінь та навичок іншомовного професійно-орієнтованого мовлення в усній та письмовій формах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Програма з іноземної мови для немовних (технічних) ЗВО передбачає вивчення іноземної мови професійного спрямування. Це означає, що мова викладається з метою навчити студентів застосовувати її у своїй професійній діяльності, тобто читати спеціальну іншомовну літературу для отримання потрібної інформації, а також уміти спілкуватись із зарубіжними колегами з професійних питань.

За визначенням А. В. Іващенко, (2010) однією з найбільш значущих форм роботи з автентичним текстовим матеріалом за фахом є навчання лексики. Головні труднощі в засвоєнні нових професійно-орієнтованих лексичних одиниць, включаючи терміни, полягають у відсутності практики усного мовлення, потреби в спілкуванні іноземною мовою, а також браку самого мовного середовища. Тому для досягнення максимально можливого ефекту із засвоєння студентами професійно-орієнтованого лексичного матеріалу та з метою підвищення ефективності цього процесу можна рекомендувати деякі засоби, які виправдали себе на практиці, а саме:

- введення нових лексичних одиниць професійно-орієнтованої тематики через пояснення їх значення за допомогою вже знайомих студентам слів іноземною мовою;
- введення слів через використання синонімів і антонімів з метою повторення раніше засвоєного лексичного матеріалу;
- виконання вправ на засвоєння професійно-орієнтованої лексики.

Відбираючи вправи для навчання студентів професійній лексиці, необхідно враховувати:

- відповідність вправ меті і завданням поетапного формування і вдосконалення лексичних навичок;
- диференціація вправ з урахуванням лінгвістичних особливостей лексики, що засвоюється, і типологічних груп, до яких вона відноситься.

Відповідно до форм діяльності у роботі над професійно-орієнтованою лексикою варто застосовувати як письмові, так й усні вправи, що виконуються як з використанням перекладу, так і без нього.

Основними завданнями, які постають перед студентами в процесі вивчення фахової літератури на іноземній мові, є:

1) отримання інформації, яка б доповнювала та поглиблювала навчальний матеріал, що засвоюється студентами в процесі вивчення профільних дисциплін навчального плану;

2) формування необхідних навичок для подальшого самостійного читання літератури за фахом (Барабанова, 2005, с.76).

Після визначення викладачем тематики фахових текстів та відбору відповідної фахової термінології для засвоєння студентами складається система вправ, необхідних для створення комунікативних і пізнавальних завдань під час роботи з фаховою літературою.

Робота над текстом за фахом розпочинається з введення та фонетичного опрацювання термінів та їх сполучень як ізольовано, так і в реченнях шляхом виконання умовно-мовленнєвих вправ рецептивного, або репродуктивного характеру.

На важливість правильного відбору текстів вказує В. Л. Теляшенко (2003, с. 47), на думку якої, текст виступає «як основна комунікативна одиниця, якою користується людина в мовленнєвій діяльності». На початковому етапі вивчення англійської мови за професійним спрямуванням студенти більш продуктивно й зацікавлено опрацьовують термінологію текстів науково-популярного стилю. А студенти старшокурсники, у яких уже сформована предметно-понятійна база і які знають ці терміни на рідній мові, самостійно опрацьовують термінологію з автентичних наукових текстів. Такий вид «ознайомлювального» або «пошукового» читання необхідний студентам для підготовки до написання рефератів, доповідей, статей, а також і для майбутнього професійного зростання та поглиблення знань з фаху (Чередніченко, Шапран та Куниця, 2010).

Для подолання граматичних труднощів під час роботи з текстами необхідно сформулювати у студентів відповідні навички та довести їх до автоматизму. Для досягнення цієї мети доцільно формувати вміння пізнавати та виділяти в тексті характерні для нього мовні моделі.

Лексико-граматичні вправи можуть бути не пов'язані зі змістом тексту, хоча повинні містити лексику та граматичні явища, які зустрічаються в тексті та які необхідно опрацювати, що сприятиме розумінню тексту під час його читання. Якщо вправи супроводжуються чітко сформульованими завданнями та поясненнями, тоді їх можна запропонувати виконати самостійно в аудиторії або під час самостійної роботи. Вправи варто забезпечити ключами для самоконтролю. На думку Г. Л. Чередніченко (2010, с. 154), результативними є граматичні вправи, які в завданні, крім прикладу чи моделі, містять короткий теоретичний виклад граматичного явища.

До категорії дотекстових лексичних вправ варто включати:

- вправи на вимову слів з транскрипцією або завдання перевірити вимову в словнику;
- вправи на словотворення – визначення частини мови за словотворчими елементами, утворення нових слів за допомогою різних способів словотворення;
- вправи на підбір синонімів, антонімів;
- визначення значення слова за його дефініцією;
- вправи на читання та переклад інтернаціональних слів;
- вправи на знаходження українських еквівалентів до англійських слів і навпаки;
- завдання, які вимагають роботи зі словниками.

Лексико-граматичні вправи також корисно давати і після роботи над текстом, тому що вони дають можливість ще раз попрацювати над засвоєнням певного граматичного явища, яке може викликати труднощі, або відпрацювати вживання певних лексичних одиниць, що буде корисним як для читання наступного тексту, так і для розвитку усного мовлення. Вправи необхідно виконувати як в письмовій, так і в усній формах з метою залучення різних видів пам'яті зорової, слухової і моторної.

На завершальному етапі доцільно виконувати вправи, що стосуються змісту тексту. Перед читанням тексту необхідно давати студентам різні завдання, щоб поступово познайомити їх із специфікою читання спеціальної літератури та виробити вміння і навички, необхідні для майбутньої професійної діяльності: виділити головну думку, вибрати необхідні деталі, коротко передати зміст прочитаного рідною мовою; узагальнити прочитане; швидко проглянути текст і вибрати основні наукові факти; знайти відповіді на запитання; прочитати схему, рівняння або записати прочитане схематично; знайти потрібне посилання, формулювання або довідку.

Післятекстові вправи головним чином служать для перевірки розуміння як тексту в цілому, так і окремих його частин. Вони мають на меті виявити розуміння студентом змісту та інформації прочитаного тексту за фахом. Такі вправи носять творчий характер і спрямовані не стільки на розвиток пам'яті, скільки на розвиток мислення, розумових здібностей, логіки. Ці вправи можуть мати завдання, які контролюють розуміння змісту матеріалу, викладеного в тексті, розвивають уміння визначити основну і додаткову інформацію (наприклад, визначте, які речення відповідають змістові тексту, а які ні; знайдіть речення, в яких закладена основна думка тексту чи абзацу; знайдіть речення, в яких йдеться про певні факти; поєднайте початок і кінець речень; поєднайте питання та відповідь).

Корисними є також вправи, спрямовані на пошук в текстовому матеріалі інтернаціональних слів та їх переклад українською мовою без використання словника, оскільки вони становлять значну частину від загальної кількості лексичних одиниць будь-якого професійно-орієнтованого тексту, а висока ступінь повторюваності у текстах сприяє їх міцному засвоєнню. На етапі закріплення нових лексичних одиниць можна включити в роботу такі вправи, при використанні яких студент має назвати саме слово на основі виголошених викладачем дефініцій.

Якщо для опанування професійно-орієнтованої лексики потрібен тренувальний матеріал, який можна застосовувати на всіх етапах навчання, тоді можна запропонувати наступні вправи:

- лексичні, у яких можна поєднувати розрізнені слова відповідно до теми заняття;
- заповнення пропусків у реченнях з використанням нових лексичних одиниць (тобто вправи на підстановку);
- відповіді на запитання з використанням нової лексики з досліджуваної тематики та інше.

У процесі опрацювання пасивного мінімуму, а також при введенні одиниць активного мінімуму, обов'язковим є етап закріплення звукової та графічної форм, тренування вимови нових слів, читання їх вголос (Глазунова, 1997, с.86). Отже, потрібна цілеспрямована робота навчального характеру для накопичення потенційного словникового запасу. Ця робота включає в себе ознайомлення студентів з різними формами словотворення: суфіксами, префіксами та ін.; роз'яснення значення тих інтернаціоналізмів, переклад яких розходиться зі значенням на рідній мові. При цьому, як наполягає Ю. Жлуктенко (1971, с.58), при введенні лексики слід стежити, щоб лексичні одиниці об'єднувалися в групи за певними ознаками, або в ідеалі давалися в текстовому контексті. У цьому випадку засвоєння їх полегшується а у протилежному випадку відсутність смислових зв'язків ускладнює засвоєння лексичних одиниць.

Важливе місце в роботі з лексикою займає навчання студентів вмінню користуватися іноземно-українськими словниками, а для деяких спеціальностей вивчення лексики термінологічного характеру передбачає використання галузевого словника для того, аби мінімізувати час, що витрачається на пошук потрібного слова в словнику. З огляду на це слід познайомити студентів з таким явищем, як полісемія англійських слів і сформулювати у них навички, що забезпечать вибір єдино правильного значення (з пропонуваного словників) слова, що перекладається відповідно до контексту.

Тексти фахового спрямування є джерелом для розширення фахового термінологічного лексикону, що є предметом для читання та обговорення на заняттях, основою для використання в мовленнєвих ситуаціях, для аудіювання, тобто для цілеспрямованої і продуктивної мовленнєвої діяльності студентів.

При використанні таких вправ можуть бути завдання, що виявляють логіко-композиційні зв'язки в тексті, причино-наслідкові відношення між явищами, які описані в тексті (наприклад, складіть план тексту; визначте ключове слово, фразу, речення в абзаці; перекажіть зміст, використовуючи ключові слова, фрази, речення; напишіть речення, що стосуються тексту, в їх логічній послідовності; розділіть текст на логічні частини та дайте їм заголовки; складіть запитання до тексту і задайте їх однокласникам; виправте анотацію (резюме) до тексту; складіть план прочитаного; викладіть зміст тексту відповідно до плану). Такі завдання сприяють розвитку вмінь висловити власні судження, висловити своє ставлення до прочитаного, дати оцінку чогось (наприклад, висловіть своє ставлення до тієї чи іншої думки, явища, твердження в тексті; яку додаткову інформацію можна використати на основі знань з інших предметів, аби підтвердити чи спростувати певне твердження в тексті; дайте власне визначення певного явища; підготуйте повідомлення за

темою тексту з використанням додаткової літератури) (Теляшенко, 2003, с.79-80).

Широкі перспективи наукової та ділової активності вимагають від студентів не лише навички володіння усною іноземною мовою, але й теоретичних та практичних знань писемного мовлення. Для розвитку навичок письма корисними будуть вправи з різних видів писемного викладу думок: писемний опис, запис прослуханої або прочитаної інформації, конспектування лекцій, укладання письмової відповіді на ділові пропозиції, письмове резюме на прочитану книгу, письмове пояснення вчинків, твір-аргументація, твір-пояснення тощо, що значно наближає навчальний процес до реально-мовленнєвого, а також сприяє удосконаленню мовленнєвої культури студента.

На нашу думку, цікавим стосовно розвитку умінь писемної комунікації є дослідження Т. Глазунової (1997, с.21), яка розробила ситуації для комунікації студентів і викладачів у письмовій формі для вирішення соціально-особистісних проблем. Засобом навчання у розглянутій методиці є діалог-журнал для листування, в якому з одного боку сторінки студенти письмово висловлюють свої соціально-побутові проблеми, а з другого – викладач пише своє бачення вирішення цих проблем, дає певні поради щодо усунення перешкод, які виникли. Студенти, отримавши такі поради реагують на них письмово. Листування відбувається протягом усього терміну навчання.

Вважаємо, що методична цінність такого підходу є його реальна комунікативність і зумовлена ним потреба вдосконалення знань з іноземної мови, тобто введення у своє писемне мовлення такої додаткової мовленнєвої інформації, яка дозволяла б реально висловлювати свої думки щодо певних соціально-побутових проблем, що виникають. Виховна цінність запропонованої методики полягає у створенні довірливих та толерантних стосунків між учасниками процесу навчання. Ця методика є однією з перших форм інтерактивного навчання, яка дозволяє здійснювати листування за допомогою комп'ютерних технологій, що на сьогодні стають провідними у процесі навчання іноземних мов.

Існують різні форми навчання ділового писемного мовлення, а саме: написання анотації до тексту, наукового повідомлення, ділового листа, електронного листа, проведення переговорів, складання і заповнення анкети, резюме, автобіографії, написання заяви на навчання або роботу тощо. У представленій системі вправ пропонуються два основні режими роботи: 1) у парах або міні групах усно і 2) у парах або міні групах письмово. До того ж усні форми роботи передують письмовим і значно над ними домінують. З метою формування вмінь у названих видах писемного мовлення студенти послідовно здобувають лексичні знання, у них формуються вміння і навички використання лексики за допомогою виконання навчальних дій в усіх видах мовленнєвої діяльності, а потім – у творчій діяльності в реальних обставинах. Зауважимо, що моделі навчання різних жанрів писемної комунікації і запропоновані відповідні системи вправ повинні враховувати лінгвістичний досвід студентів (наприклад, значний, якщо завдання призначені для студентів п'ятого року навчання та менший, коли вправи використовуються у навчанні першокурсників).

Висновки і перспективи подальших розвідок. Отже, ми розглянули основні види вправ і завдань, які можуть бути використані для засвоєння професійно-орієнтованої лексики. Зрозуміло, що наведені види вправ не

охоплюють усі форми і методи навчання іншомовного професійного мовлення. Проте правильно організована робота з навчання професійно-орієнтованої лексики з іноземної мови багато в чому сприяє підвищенню ефективності складного процесу навчання читання автентичних текстів за фахом та сприяє розвитку вмінь і навичок мовленнєвої діяльності відповідно до вимог часу і суспільства.

Багато питань з формування і розвитку лексичних вмінь та навичок писемної комунікації ще очікують подальших теоретичних і практичних розробок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

Жлуктенко, Ю. (1971). *Методика викладання іноземних мов у вищій школі*. Київ: Вища школа. 222 с.

Іващенко, А. (2010). Організація роботи з художнім текстом на уроках англійської мови в старших класах. *Англійська мова в школі*, №1, с. 42-49.

Барабанова, Г. (2005). *Методика навчання професійно-орієнтованого читання у немовному ВНЗ*. Київ: Фірма «ІНКОС». 315 с.

Теляшенко, В. (2003) Професійно орієнтоване навчання студентів іноземної мови в немовному вузі. В: *Актуальні питання навчання іноземної комунікації у вищих навчальних закладах*. Харків: Магістр. с. 78-81.

Чередніченко, Г., Шапран, Л. та Куниця, Л. (2010). Методика навчання іншомовного професійно-орієнтованого читання студентів немовних вищих навчальних закладів. *Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти*, вип.17, с. 150-157.

Глазунова, Т. (1997). *Обучение письменному общению на английском языке с применением «диалога-журнала»*. Кандидат педагогических наук. Киев. гос. пед. ин-т иностр. языков.

REFERENCES:

Zhluktenko, Yu (1971). *Metodyka vykladannia inozemnykh mov u vyshchii shkoli* [Methods of Teaching Foreign Languages at Higher Educational Establishments]. Kyiv: Vyshcha shkola. 222 s. [in Ukrainian]

Ivashchenko, A. (2010). Orhanizatsiia roboty z khudozhnim tekstom na urokakh ahliiskoi movy v starshykh klasakh [Work with Fiction and Poetry Texts at the Lessons of the English Language in the Senior Forms]. *Anhliiska mova v shkoli*, No 1, s. 42-49. [in Ukrainian]

Barabanova, H. (2005). *Metodyka navchannia profesiino-orientovanoho chytannia u nemovnomu VNZ* [Methods of Teaching Professionally-Oriented Reading at Non-Linguistic HEE]. Kyiv: Firma "INKOS". 315 s. [in Ukrainian]

Teliashenko, V. (2003) Profesiino orientovane navchannia studentiv inozemnoi movy v nemovnomu vuzi [Professionally-Oriented Teaching of a Foreign Language for Students of Non-Linguistic HEE]. V: *Aktualni pytannia navchannia inshomovnoi komunikatsii u vyshchykh navchalnykh zakladakh*. Kharkiv: Mahistr. s. 78-81. [in Ukrainian]

Cherednichenko, H., Shapran, L. ta Kunytsia, L. (2010) Metodyka navchannia inshomovnoho profesiino-orientovanoho chytannia studentiv nemovnykh vyshchykh navchalnykh zakladiv [Methods of Teaching Foreign Professionally-Oriented Reading for Students of Non-Linguistic Higher Educational Establishments]. *Vykladannia mov u vyshchykh navchalnykh zakladakh osvity*, vyp.17 s, 150-157. [in Ukrainian]

Glazunova, T. (1997). *Obuchenie pismennomu obshheniju na anglijskom jazyke s primeneniem «dialoga-zhurnala»* [Teaching Written Communication in the English

Language with the “Dialogue-Diary”]. Kandydat pedahohicheskikh nauk. Kiev. gos. ped. in-t inostr. jazykov. [in Russian]

TEACHING FOREIGN PROFESSIONALLY ORIENTED VOCABULARY AT NON-LANGUAGE HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS

Olena Kovalchuk

Doctor in Pedagogy,
Associate Professor at the Department of Ukrainian and Foreign Linguistics,
Lutsk National Technical University,
Lutsk, Ukraine
ORCID: 0000-0002-5818-2332
e-mail: olenok@ukr.net

Valentyna Kovalenko

PhD in Pedagogy,
Associate Professor at the Department of Ukrainian and Foreign Linguistics,
Lutsk National Technical University
ORCID: 0000-0002-8910-2390,
Lutsk, Ukraine
e-mail: valenti.g.kovalenko@gmail.com

Abstract. With the expansion of international contacts and academic mobility there is a significant importance to enhance students' ability to communicate with representatives from different countries, to develop professional and business and personal contacts with foreign partners and to read professional foreign language editions. In this context, there is a growing demand for the graduates of HIs in Ukraine who have obtained the skills in foreign languages and are able to implement them in professional activity. The article deals with the issues of teaching non-language higher education students to foreign professional-oriented vocabulary as a form of mastering a foreign language. The proposed classification of exercises and tasks necessary for the improvement of lexical skills is based on vocabulary assimilation through doing pre-reading, reading and post-reading exercises.

Pre-reading exercises include exercises for developing pronunciation, word-building, international words, synonyms and antonyms, etc.

Post-reading exercises embrace exercises for content analysis of the text that help students to understand the text better.

In addition to exercises for improvement of speaking skills in foreign language, the authors offer exercises to develop writing skills. According to the authors, the offered training of business writing helps to develop skills of nonverbal communication.

The results of implementing verbal and nonverbal exercises to train professionally oriented vocabulary show that properly organized work of study in foreign language contributes much to increasing the efficiency of the complex process of learning to read professional texts and to speak fluently in foreign language.

Key words: professionally-oriented speech, foreign literature, vocabulary, skills, oral and written exercises.

Стаття надійшла до редакції 21.03.2019 р.